

Geschiedenisdocent klem tussen tijdvakken en canon?

EEN VISIE OP DE NABIJE TOEKOMST

Naar aanleiding van het jubileumnummer over 50 jaar VGN kwam de vraag op hoe docenten in een toekomstig jubileumnummer zullen terugkijken op de huidige periode. Vakdidactica Hanneke Tuithof geeft haar visie.

Alle programma's voor het vak geschiedenis zijn de afgelopen jaren flink gewijzigd, namelijk: de kerndoelen voor de onderbouw, het examenprogramma voor havo/vwo en het examenprogramma voor het vmbo. En nu komen daar voor de onderbouw nog de 50 vensters van de canon van Nederland bij. Er worden dus nogal wat eisen gesteld aan de docenten geschiedenis, maar ik merk dat er aan henzelf nauwelijks gevraagd wordt wat hun mening is over al deze veranderingen.

Geschiedenis is hot en je kunt de tv of computer niet aanzetten of de krant openslaan of er komt wel iets voorbij dat met geschiedenis te maken heeft. Maar het debat over geschiedenisonderwijs wordt op dit moment vooral gevoerd zonder de docenten. Politici, hoogleraren, journalisten en vakdidactici buitelen over elkaar heen om hun mening te geven over de ontwikkelingen ten aanzien van het vak geschiedenis.

Zelf verantwoordelijkheid nemen

Al die aandacht levert in elk geval veel materiaal op. Maar om een verantwoorde keuze te kunnen maken moeten wel de doelen en inhoud van het geschiedenisonderwijs heel duidelijk zijn. En hoe moeten docenten hun weg vinden tussen de 49 kenmerkende aspecten en 50 vensters? Carla van Boxtel roept in de eerder genoemde jubileum-Kleio (pag. 49) docenten op om waar de politici falen, zelf hun verantwoordelijkheid te nemen en met de 'aangereikte draden en kralen' een curriculum te maken dat het geschiedenisonderwijs waardig is.

Dat is een verstandige oproep. Er is van alles te zeg-

gen over het falen van politici en de wenselijkheid of onwenselijkheid van de vernieuwingen die doorgevoerd worden in het geschiedenisonderwijs. Uiteindelijk zijn de docenten de deskundigen die hier een oordeel over kunnen geven en een goede invulling aan zouden kunnen geven, maar ik ben van mening dat zij nauwelijks de kans krijgen om hun eigen programma (of curriculum) vorm te geven.

Via mijn vakdidactische workshops en trainingen spreek ik veel geschiedenisdocenten. Ze vertellen mij hoe moeilijk het is om zelf vorm te geven aan de nieuwe kerndoelen en eindtermen. En niet alleen mij valt dit op. In het artikel 'Razende Roeland met een krijtje' uit Kleio 2 2008 wordt verslag gedaan van een bijeenkomst over het examenprogramma havo/vwo. Hierin wordt beschreven hoe docenten in de bovenbouw, en in het bijzonder in havo-4, worstelen. In november 2008 werd een tweede bijeenkomst georganiseerd door de VGN, maar de situatie is nog niet veel verbeterd. Ook in gesprekken met docenten in opleiding en collega-vakdidactici komen we elke keer weer uit op de vernieuwingen en hoe deze vorm te geven.

Slechte randvoorwaarden

Het ontbreekt de geschiedenisdocent allereerst aan tijd om zelf een curriculum te ontwikkelen. Er wordt in Nederland in vergelijking met andere landen veel lesgegeven en tijd om eigen materiaal en opdrachten te ontwikkelen is er nauwelijks. Docenten hebben hun tijd die niet aan lesgeven wordt besteed nodig voor lesvoorbereiding, begeleiding van leerlingen, voor het

Hanneke Tuithof is vakdidactica geschiedenis aan de Universiteit Utrecht. h.tuithof@uu.nl

Illustratie: Hanneke van Broekhoven

maken en nakijken van toetsen en voor vergaderen met collega's.

Behalve tijd ontbreken ook andere randvoorwaarden voor het ontwikkelen van een curriculum. Op steeds meer scholen overlegt men in teams en steeds minder met secties en vakgenoten, terwijl dat juist broodnodig is voor curriculumontwikkeling. Er zijn trouwens enkele scholen die dit onderschrijven en weer meer tijd inruimen voor sectieoverleg.

Behalve overleg is informatie, advies en nascholing onontbeerlijk bij zo veel vernieuwingen. Maar schoolleidingen zijn vanwege de 1040-maatregel van het ministerie en de inspectie nog steeds erg bang om lessen te laten uitvallen. Dus moet overleg en nascholing zo veel mogelijk na de lessen of op vrije dagen plaatsvinden. Bovendien wordt de nascholing selectief aangeboden. De lerarenopleidingen richten zich voornamelijk op het examenprogramma havo/vwo en veel minder op de onderbouw of het vmbo.

Ook is er op veel scholen een scheiding tussen typische onder- en bovenbouwdocenten. Voor het vormgeven van een doorlopende leerlijn voor oriëntatiekennis is het echter belangrijk dat zowel de onder- als de bovenbouw worden overzien zodat er in de bovenbouw verdieping plaatsvindt van wat in de onderbouw al aan de orde is geweest.

In Nederland zijn bij het vak geschiedenis de methodes een heel belangrijk instrument bij het vormgeven van een curriculum. Maar de ontwikkelingen gaan zo snel dat de methodemakers en uitgevers hier niet adequaat genoeg op kunnen inspelen. De methodes moesten in haast gemaakt worden zonder praktijkervaring. Ze bevatten nog nauwelijks opdrachten die tot oriëntatiekennis leiden (zie artikel Erika Klap e.a. in Kleio-1 2009).

En nu is er alweer de volgende uitdaging voor methodemakers en uitgevers, namelijk het integreren van de tien tijdvakken en de canon. Hoe moeten zij hier

een verantwoorde didactische oplossing voor vinden? Terwijl zelfs deskundigen menen dat dit niet mogelijk en wenselijk is (zie ook de brief aan de Tweede Kamer van 23 wetenschappers/vakdidactici verschenen in aantal dagbladen in november 2008).

Verder wordt er volledig voorbijgegaan aan het professionaliseringsproces dat nodig is om een nieuw programma (vorm) te geven. Docenten moeten zich nieuwe kennis eigen maken en die integreren met bestaande kennis. Daarbij komt nog dat het moeilijk is om oriëntatiekennis handen en voeten te geven voor leerlingen. Het vraagt om aanpassing van de didactiek. Maar de didactische opvatting van oriëntatiekennis sluit bij een grote groep docenten niet aan bij hun eigen opvattingen over hoe het vak geschiedenis te geven. Dat maakt het mede moeilijk om te veranderen en de vernieuwingen vorm te geven.

Oriëntatiekennis

Wat is nu eigenlijk oriëntatiekennis en wat is er nodig om dat te ontwikkelen bij leerlingen? Als je dat aan docenten vraagt komen er antwoorden als: de grote lijn, de tien tijdvakken, algemene ontwikkeling, chronologie, overzicht, referentiekader, kapstok en basiskennis. Oriëntatiekennis is dus geen feitenkennis en zeker geen canon.

De tien tijdvakken plus de kenmerkende aspecten vormen het referentiekader om oriëntatiekennis te bereiken en hebben gezamenlijk een didactische functie. Het biedt docenten en leerlingen in principe de mogelijkheid om zelf voorbeelden te kiezen en te onderzoeken en zo oriëntatiekennis op te bouwen. De syllabus die onlangs is verschenen bij het examenprogramma havo/vwo schrijft wederom weinig voor. Er wordt wel wat ingeperkt en geadviseerd maar de bedoeling blijft dat docenten en leerlingen de vrijheid hebben om zelf te bepalen welke voorbeelden zij koppelen aan de tijdvakken en kenmerkende aspecten.

Alleen krijgt het referentiekader nu in de praktijk wel het karakter van een canon. Want de methodes vullen de kenmerkende aspecten in met allerlei voorbeelden, personen en ontwikkelingen. En omdat docenten weinig tijd hebben om zelf het curriculum vorm te geven, houden zij vast aan wat er in de methode behandeld wordt.

Didactisch gezien is het mooi als docenten en leerlingen de vrijheid hebben zelf invulling te geven aan een referentiekader. Maar het is voor docenten ook belangrijk dat ze duidelijkheid hebben en deze kunnen doorgeven aan hun leerlingen. Wat dat betreft is het vmo-examenprogramma 'Historisch overzicht van de

twintigste eeuw' een aardig voorbeeld. Daar zijn de twee laatste tijdvakken heel duidelijk omschreven en worden de voorbeelden, personen en gebeurtenissen voorgeschreven. Vmbo-docenten en leerlingen ervaren dit als prettig. Daarmee wil ik niet zeggen dat dit ook de oplossing voor havo/vwo is, maar het geeft wel aan dat duidelijkheid belangrijk is.

De canon geeft eveneens duidelijkheid. Je kunt veel zeggen over de wenselijkheid daarvan, maar in ieder geval kun je de vensters gebruiken om voorbeelden te geven bij de tien tijdvakken en om de kenmerkende aspecten te concretiseren. Het voordeel is dat over deze vensters veel bekend is en ze makkelijk te vinden zijn (bijvoorbeeld op de site www.entoen.nu).

Als ik aangeef dat oriëntatiekennis heel globale kennis is, krijg ik van docenten vaak de vraag of er nu geen gewone kennis meer geleerd of behandeld mag worden. Dat mag en kan natuurlijk wel. Maar het is belangrijk om 'gewone' kennis te onderscheiden van oriëntatiekennis. Voor het bereiken van oriëntatiekennis is een andere didactiek nodig. Het vraagt om het vaak teruggrijpen op het referentiekader en leerlingen zich laten afvragen en oefenen met wat er nu kenmerkend is voor een tijdvak. Daarnaast mag je natuurlijk van alles behandelen naar eigen inzicht en smaak en interesse van je leerlingen.

Het oorspronkelijke idee van de oriëntatiekennis was dat het ook op de basisschool en in onderbouw behandeld zou worden. Veel bovenbouwdocenten geven aan dat ze bijna hetzelfde aanbieden als in de onderbouw. Dat klopt, dat is ook de bedoeling. Door de herhaling zal het beter beklijven, maar daarnaast is het de bedoeling om in de bovenbouw te verdiepen en uit te breiden.

Vanuit theorie en onderzoek is er een aantal criteria te formuleren voor het ontwikkelen van oriëntatiekennis. Bijvoorbeeld dat er voorbeelden worden gebruikt om een algemeen begrip of verschijnsel te verduidelijken en dat leerlingen verbanden moeten kunnen leggen over de tijdvakken heen.

In de praktijk

Om oriëntatiekennis concreet te maken voor leerlingen moeten docenten waar mogelijk steeds verbanden leggen tussen het referentiekader en de specifieke thema's. Dat kan wel lastig zijn, want behalve het begrijpen, integreren en toepassen van de lesstof, moet ook geabstraheerd en gegeneraliseerd worden. Er moeten verbanden worden gelegd naar kenmerkende aspecten en andere tijdvakken.

Dat betekent in de praktijk dat je als docent veel

TIPS VOOR HET ONTWIKKELEN VAN ORIËNTATIEKENNIS

1.

Opdrachten die je voor de invoering van de tien tijdvakken gebruikte kun je blijven gebruiken door de kenmerkende aspecten eraan koppelen. Geef bijvoorbeeld duidelijk aan waarom een persoon of begrip kenmerkend is voor een tijdvak of een voorbeeld is van een kenmerkend aspect. Of laat leerlingen dat zelf bepalen.

2.

Gebruik de werkvormen uit de bundels *Actief Historisch Denken* en *Geschiedenis doordacht*. Deze opdrachten stimuleren het denken over geschiedenis, maar dragen vaak ook bij aan het ontwikkelen van oriëntatiekennis.

3.

Laat leerlingen oefenen met het op chronologische volgorde leggen van gebeurtenissen, foto's of personen. Ze hoeven hiervoor niet alle jaartallen te kennen, maar wel een globaal idee van tijd.

Zie bijvoorbeeld het artikel over twee werkvormen van Bjorn Wansink uit Kleio 3 2007 (ook te raadplegen op www2.ivlos.uu.nl/geschiedenis).

4.

Laat leerlingen zelf voorbeelden zoeken bij een tijdvak/periode of een kenmerkend aspect. Dit kunnen personen zijn of spotprenten, foto's of bronnen, films of gebouwen of voorwerpen. Op sommige scholen werkt men met tijdvakdossiers. Hierin verzamelen leerlingen zelf voorbeelden en informatie over een tijdvak/periode.

5.

Laat leerlingen landkaarten uit verschillende periodes/tijdvakken bestuderen en de ontwikkeling en veranderingen beschrijven. Ook kun je ze kaartjes laten uitknippen, kleuren en in hun map/schrift laten plakken. Kaarten op de goede chronologische volgorde laten zetten is ook een mogelijkheid.

6.

Gebruik het boek *Zomaar een straat door de eeuwen heen* van Anne Millard (Gottmer Uitgevers). Hierin wordt dezelfde straat weergegeven in verschillende eeuwen van prehistorie tot nu. Laat leerlingen twee platen vergelijken en benoemen wat hetzelfde is gebleven en wat er is veranderd. Of laat leerlingen de platen bekijken en op zoek gaan naar voorbeelden van de kenmerkende aspecten.

7.

Gebruik de vensters uit de canon als voorbeelden bij de tien tijdvakken en de kenmerkende aspecten. Voordeel is dat er over de canon veel materiaal is verschenen (zoals een nieuwe versie van de Bosatlas). Ter inspiratie hoort bij dit artikel een opdracht voor groepen van drie (een zogenaamde expertopdracht), ook te vinden op www.vgnkleio.nl.

8.

Laat de leerlingen een persoon bestuderen en onderzoeken aan de hand van de kenmerkende aspecten of iemand kenmerkend is voor zijn of haar tijd of niet (zie opdracht 'Biografische poster' op www.vgnkleio.nl).

flexibiliteit hebt en onderwerpen kunt behandelen die de leerlingen leuk vinden, die jij zelf leuk vindt of die de methode goed uitwerkt. En neem daarbij regelmatig de tijd voor het verwijzen naar en bezig zijn met het referentiekader van de tien tijdvakken en de kenmerkende aspecten. En als je dan ook af en toe een venster uit de canon van Nederland aanhaalt of gebruikt (zie het voorbeeld op www.vgnkleio.nl), ben je volgens de nieuwe programma's goed bezig. Probeer daarbij ook bewust te zijn van verbindingen tussen de kenmerkende aspecten en de tijdvakken. Het is verhelderend als je leerlingen laat zien hoe ontdekkingsreizen te maken hebben met handel en slavenhandel en uiteindelijk weer doorlopen in andere tijdvakken. De syllabus bij het examenprogramma havo/vwo raadt dit ook aan en geeft enkele suggesties. Gebruik de diachronische thema's die je behandelt (bijvoorbeeld staatsinrichting) om meer diepgang te bereiken, maar ook om te oefenen met oriëntatiekennis.

Tot slot

Het hoort bij de taak van een docent om zelf materiaal of opdrachten te ontwikkelen, maar zoals gezegd, dat is niet eenvoudig. Geschiedenisdocenten krijgen aan de ene kant de tien tijdvakken, 49 kenmerkende aspecten en 50 vensters voorgeschreven, maar aan de andere kant moeten ze zelf maar uitzoeken hoe deze zaken op elkaar aan te sluiten en dit vorm te geven in de klas.

We zijn er dus voorlopig nog niet uit, hoewel er ook ontwikkelingen zijn die hoop geven. Er zijn docenten die de handschoen oppakken en creatief zijn in het oplossen van de problemen op de eigen school. Mijn didactische tips zijn gedeeltelijk ontleend aan wat ik docenten in de praktijk heb zien doen. Graag roep ik geschiedenisdocenten op om aan mij of de Kleio-redactie hun mening en ervaringen op te sturen. Docenten die in de bovenbouw havo/vwo lesgeven kunnen zich ook bij mij aanmelden als respondent voor een onderzoek. Hopelijk is zo de stem van de geschiedenisdocent in het debat over het vak geschiedenis weer volop te horen!

De checklist, literatuurlijst, expertopdracht en de opdracht voor het maken van een biografische poster zijn te vinden op www.vgnkleio.nl.

Opdracht: Drie vensters, drie vrouwen en drie tijdvakken

Taakverdeling

Jullie worden ingedeeld in groepen van drie. Ieder krijgt een nummer.

Nummer 1 krijgt tijdvak 8 en Aletta Jacobs.

Nummer 2 krijgt tijdvak 9 en Anne Frank.

Nummer 3 krijgt tijdvak 10 en Annie M.G. Schmidt.

Opdracht

A Jullie bestuderen eerst individueel informatie over de vrouw die je hebt opgekregen. Je krijgt de informatie van je docent of kunt deze vinden op de site www.entoen.nu.

Je probeert na het doornemen van de informatie over jouw vrouw de volgende vragen te beantwoorden:

1 Waarom speelde deze vrouw een belangrijke rol in haar tijdvak?

2 Is deze vrouw kenmerkend/typisch

voor dit tijdvak of juist niet? Formuleer minstens twee argumenten waarom deze vrouw wel of niet kenmerkend is voor haar tijdvak. Je kunt daarbij de kenmerkende aspecten gebruiken van het tijdvak waarin jouw vrouw leefde. Deze krijg je van je docent of kun je vinden in je boek.

B Daarna ga je uitwisselen in de groep van drie. Jullie vertellen allen kort over je eigen vrouw. Je vertelt waarom ze belangrijk was en waarom zij kenmerkend/typisch is voor haar tijdvak of niet.

C Jullie beantwoorden als groepje ten slotte de vraag: wie van de drie vrouwen is het meest kenmerkend of typisch voor haar tijdvak?

Met dank aan Geert van Besouw, Jacques Haenen, Bjorn Wansink, Erika Klap, Lotje Lomme, Marieke Montijn, Berdine Westland en de deelnemers aan de workshop 'Wat is oriëntatiekennis?' op de VGN didactiekconferentie 2008 voor hun bijdragen en tips.